

Межі компетенцій спеціальних знань під час застосування предметного поля психології в комплексних психолого-лінгвістичних дослідженнях у сфері державної безпеки

Юрій Ірхін

кандидат психологічних наук, доцент, провідний науковий співробітник,
Київське відділення, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7402-3294>, e-mail: irxin@ukr.net

Розкрито основні напрями розмежування сфер компетенцій застосування спеціальних знань із психології та мовознавства в комплексних психолого-лінгвістичних експертизах. Наведено алгоритм застосування діяльнісного підходу в психосемантиці та психолінгвістиці для розв'язання комплексних інтеграційних завдань психолого-лінгвістичних досліджень у сфері державної безпеки.

Ключові слова: комплексна психолого-лінгвістична експертиза; психолого-лінгвістичні дослідження; психосемантика; психолінгвістика; державна безпека.

В умовах навали сепаратистського руху, перманентних загроз державній безпеці України, особливо під час воєнного стану, актуальними є дослідження продуктів мовленнєвої діяльності окремих осіб, які в мовленнєвий спосіб виражають різноманітні злочинно-конотовані наративи. Отже, сьогодні у сфері державної безпеки наявний надзвичайний попит на комплексні психолого-лінгвістичні дослідження.

Комплексним є дослідження, що містить єдиний блок питань, зміст яких перетинається в межах сфер спеціальних знань із психології та лінгвістики. Призначається у випадках, коли в змісті питань наявний єдиний об'єкт дослідження, а предмети дослідження за певними ознаками схожі або співпадають.

Об'єкти, єдині для психологічних і лінгвістичних досліджень:

- 1) лінгвістичне дослідження — тексти, усні промови, окремі

висловлювання, слова, написи, текстові відтворення усного мовлення (стенограми) тощо як джерела об'єктивного змісту й значень;

- 2) психологічне дослідження — тексти, усні промови, окремі висловлювання, слова, написи, текстові відтворення усного мовлення (стенограми) тощо як продукти психічної діяльності, що виявляють або містять індивідуально-психологічні якості й властивості особистості автора.

Відповідно до об'єкт-предметних зв'язків лінгвістики й психології до сфери застосування психологічних знань у межах комплексного дослідження належать:

- 1) вирішення питань мовленнєвого характеру, не пов'язаних з установленням фактичних даних про мовця (автора);

- 2) визначення у змісті продуктів мовленнєвої діяльності потенційної можливості справити враження, здійснити вплив, учинити тиск; завдати психологічної шкоди; змінити світогляд, поведінку, наміри; вплинути на свідомість, мислення, думки;
- 3) визначення у вербальній поведінці мовця виражених ознак: індивідуально-психологічних властивостей і якостей; застосування психологічних технологій; учинення психологічного тиску; усвідомленості застосованих дій.

Відповідно до об'єкт-предметних зв'язків лінгвістики й психології до сфери застосування лінгвістичних знань у межах комплексного дослідження належать:

- 1) вирішення питань мовленнєвого характеру, не пов'язаних з установленням фактичних даних про мовця (автора);
- 3) визначення у продуктах мовленнєвої діяльності (текстах): об'єктивного змісту понять; лексичного значення слів або словосполучень; стилістичної забарвленості смислового навантаження; характеру інформації.

Отже, з урахуванням властивостей перетину предмет-об'єктних полів психосемантики й психолінгвістики до сфери комплексних досліджень як з позицій психології, так і з позицій мовознавства належать такі орієнтовні предметні напрями мовленнєвої діяльності, як підбурювання, провокування (провокація), психологічний

вплив / тиск, мовленнєвий вплив / тиск, натяки, умовляння, пропонування (пропозиції), заклики, переконання, прохання тощо.

Тобто на вирішення як лінгвістичного, так і психологічного дослідження, цілком доречним є постановка запитань на кшталт: *«Чи є психологічні та/або лінгвістичні ознаки...?»*.

Отже, предметом, який може бути спільним (єдиним) у психологічному й лінгвістичному дослідженні, є:

- 1) у межах лінгвістичного дослідження — мовленнєва діяльність, комунікативна діяльність, з позицій стилістичних, лексичних, морфологічних, синтаксичних, психосемантичних та інших властивостей або особливостей;
- 2) у межах психологічного дослідження — мовленнєва діяльність, комунікативна діяльність, з позицій індивідуально-психологічних або психосемантичних властивостей чи особливостей у дискурсі діяльнісного й особистісного підходу в психології.

Прикладними науковими напрямами, які містять спільні предметні поля, характерними як для психології, так і для лінгвістики, є психолінгвістика та психосемантика.

Основним завданням психосемантики є вивчення загальнопсихологічних і специфічних аспектів процесу утворення смислових категорій у свідомості людини. Шляхом психосемантичного аналізу досліджуються різні форми існування певних значень в індивідуальній свідомості конкретної особистості (поняття,

образи, символи, символічні дії), досліджуються особливості впливу сторонніх чинників на психоемоційний стан людини, на сприйняття нею оточення й навколишнього світу. Саме психосемантичні засади є підґрунтям принципів семантико-дискурсивних (за суттю — семантико-текстуальних) досліджень

Зважаючи на це, основними завданнями психосемантичного аналізу поміж інших є вивчення походження, будови, формування й функціонування індивідуальної системи значень (лінгвістичних знаків / лексем), що опосередковує в діяльності людини провідні психічні процеси (сприймання, пам'ять, мислення, вибір мети, прийняття рішення).

Отже, у межах комплексного психолого-лінгвістичного дослідження психосемантичному аналізу піддаються психолінгвістичні властивості штучно створеного змістовного (семантичного) контенту у вигляді вербалізованої мовленнєво-продуктивної діяльності конкретної особи в контексті особливостей сприймання цього контенту сторонніми користувачами (споживачами цього контенту), зокрема: особливості формування підекспертною особою мовленнєво-продуктивної діяльності понять, образів, символів або символічних дій та емоційних станів потенційних користувачів (споживачів) цього контенту в дискурсі цих самих значень.

Ураховуючи, що основним завданням психолінгвістики є вивчення синтагматичних асоціацій (зовнішніх) — реакцій (асоціацій), граматичний клас

яких відрізняється від граматичного класу слова-стимулу, парадигматичних асоціацій (внутрішніх) — реактивних слів (слів-реакцій) того ж граматичного класу, що й слова-стимули, а також родо-видових асоціацій, асоціацій за фонетичною схожістю та асоціативних кліше або штампів, під час розв'язання основних завдань комплексної психолого-лінгвістичної експертизи експерт повинен застосовувати як лінгвістичний, так і психологічний сегменти спеціальної методології психолінгвістичних та семантико-психологічних і суто дискурсивних досліджень.

Основним положенням дискурсивної психології є те, що дискурс опосередковано створює об'єктивну реальність засобами усної та писемної мови, завдяки якій комуніканти транслюють певні психологічні й соціальні настанови, ставлення, переконання, ідеї, меседжі тощо. На цих засадах у межах комплексного психолого-лінгвістичного дослідження застосовують метод дискурсивного (як психологічного, так і мовознавчого) аналізу.

До прикладу, з метою визначення провідного семантико-дискурсивного й психосемантичного навантаження та рецептивної спрямованості в локусі їх сприйняття користувачами (споживачами, глядачами, слухачами тощо) продуктів мовленнєвої діяльності якоїсь умовної «конкретної особи» (до прикладу, ознак підривної або якоїсь іншої шкідливої діяльності) як родовий предмет комплексного психолого-лінгвістичного дослідження слід роз-

глядати продукти мовленнєвої діяльності «конкретної особи», тобто окремі «вислови та висловлювання», що є спеціально зпродукованими цією «конкретною особою» з конкретно заздалегідь визначеною метою, тобто, наприклад, «покликані» для здійснення якихось заздалегідь закладених функцій (іллокуцій, інтенцій), а саме, наприклад, «активно впроваджувати в свідомості» визначеної групи осіб, населення якогось визначеного семантичного навантаження, як-то: неправильність та недоцільність теперішнього зовнішнього та внутрішнього політичного курсу України, діяльності чинної влади України тощо, у певний чітко визначений спосіб, наприклад, шляхом викривленого висвітлювання фактів та подій, створення до того ж інформаційних приводів для певної підривної або антиукраїнської діяльності.

Ураховуючи, що згідно з провідними методологічними засадами здійснення судово-експертної діяльності *психологічна експертиза*

визначає властивості й особливості психічної діяльності конкретної особи та її зовнішні поведінкові вияви, висловлювання або вислови самі собою не можуть бути об'єктом психологічної експертизи та створювати цілісне предметне поле в межах компетенції застосування психологічних знань. Висловлювання або вислови — це об'єкт *лінгвістичних експертиз*, вони складають основу для формування предметно-дослідницьких полів лінгвістичних досліджень. А тому у межах комплексного дослідження визначення інтегративного змісту висловлювань або висловів (наприклад, на предмет наявності / відсутності ознак підривної та/або антиукраїнської діяльності) убачаємо цілком можливим винятково в дискурсі продукування підекспертною особою мовленнєвої діяльності як з позицій мовознавства, так і з позицій діяльнісного підходу в психології, але винятково на ґрунті основних засад психосемантики й психолінгвістики.